

PRZEMOC DOMOWA

W poszukiwanie skutecznych form przeciwdziałania przemocy w rodzinie i w pomaganiu jej ofiarom angażuje się w Polsce coraz więcej profesjonalistów i wolontariuszy, organizacji pozarządowych i specjalistycznych instytucji. Nie jest to łatwe zadanie także dlatego, że środowisko rodzinne jest i powinno być chronione przed ingerencjami zewnętrznymi. Zajmowanie się przemocą domową wymaga więc zarówno wnikliwego rozumienia złożoności zjawisk występujących w życiu rodzinnym jak i szczególnej troski i rozwagi w trakcie interwencji.

Zgodnie z roboczą definicją przemoc domowa to działania lub rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy i powodujące u nich szkody lub cierpienie, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne czy psychiczne).

Istota przemocy domowej związana jest z faktem wykorzystywania przewagi siły lub władzy dla krzywdzenia innych członków rodziny. Dlatego gdy pomagamy ofiarom, najważniejszą sprawą jest wzmocnienie ofiary i osłabienie sprawcy.

Na przemoc w rodzinie można spojrzeć z perspektywy prawnej, moralnej, psychologicznej i społecznej.

Z punktu widzenia prawa przemoc w rodzinie to przestępstwo, którego odmiany określone są w różnych kodeksach i odpowiednio karane. Najczęściej stosowany artykuł 207 kodeksu karnego dotyczy znęcania się fizycznego lub moralnego nad członkiem rodziny i przewiduje za nie karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat.

Z perspektywy moralnej, dokonywanie przemocy to krzywdzenie słabszego, co jest złem moralnym. Sprawca powinien więc podlegać sankcjom własnego sumienia i potępieniu ze strony innych ludzi. Moralna ocena przemocy powinna powstrzymywać sprawców i motywować świadków do pomagania.

Z perspektywy społecznej zwracamy uwagę na czynniki zawarte w obyczajach i postawach społecznych, które mogą sprzyjać przemocy lub ją usprawiedliwiać. Z drugiej strony w obronie przed przemocą mogą organizować się znaczące siły społeczne i wywierać wpływ na stan spraw publicznych i życie.

Psychologiczne spojrzenie na przemoc domową zwraca naszą uwagę na cierpienie i bezradność ofiary, odsłania mechanizmy wewnętrzne i sytuacyjne sterujące przemocą oraz złożone procesy interakcji między sprawcą i ofiarą. Psychologiczne zrozumienie przemocy odgrywa podstawową rolę przy pomaganiu ofiarom w wyzwaniu się od przemocy i w naprawianiu szkód jakie poczyniła w ich życiu. Wyróżnia się przemoc fizyczną, psychiczną i seksualną, zwracając uwagę na jej aktywne lub pasywne formy oraz nasilenie (Browne i Hebert, 1998). Ofiarami przemocy bywają dorośli, dzieci i osoby starsze lub upośledzone. Trudno oszacować dokładnie rozmiary przemocy domowej w Polsce. Każdego roku do sądu zgłaszanych jest zaledwie kilkanaście tysięcy spraw o znęcanie się nad rodziną, ale policja w tym czasie rejestruje około miliona tzw. "awantur w rodzinie" do których jest wzywana. Kilkanaście procent dorosłych kobiet podaje w badaniach ankietowych, że zostały uderzone przez męża a czterdzieści procent kobiet uważa, że sprawienie lania dziecku jest zwykłą metodą wychowawczą.

Przemoc w rodzinie może dotknąć każdego, niezależnie od wieku, wykształcenia, pochodzenia, wyznania.

Przemoc nieprzerwana eskaluje, co oznacza, że staje się coraz bardziej bolesna i dotkliwa dla osoby jej doznającej.

To co utrzymuje przemoc w rodzinie to tzw:” tajemnica czterech ścian”, dlatego też warto reagować, by przerwać milczenie i pomóc osobom krzywdzonym

RODZAJE I FORMY PRZEMOCY:

FIZYCZNA:

Szarpanie, kopanie, popychanie, obezwładnianie, duszenie, przetrzymywanie, bicie (np.: dłońią, pięścią, przedmiotami), szczypanie, przypalanie, ciągnięcie za włosy, pozostawienie w niebezpiecznym miejscu itp.

PSYCHICZNA

Wyśmiewanie opinii, poglądów, przekonań i wyznania, obrażanie i wyzywanie z użyciem słów powszechnie uważanych za obelżywe, narzucanie swojego zdania i poglądów, wmawianie choroby psychicznej, kontrolowanie, ograniczanie kontaktu z innymi ludźmi, wymuszanie posłuszeństwa i podporządkowania, grożenie, poniżanie, zawstydzanie, szantażowanie itp.

SEKSUALNA

Wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, wyśmiewanie wyglądu, ciała i krytyka wyglądu, krytyka zachowań seksualnych, podglądanie, zmuszanie do oglądania stosunku seksualnego lub pornografii itp.

EKONOMICZNA

Okradanie, zabieranie pieniędzy, niezaspakajanie podstawowych potrzeb materialnych rodziny, niełożenie na utrzymanie, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, zaciąganie długów i kredytów bez zgody współmałżonka, zmuszanie do zaciągania pożyczek i kredytów, uniemożliwienie korzystania z pomieszczeń we własnym domu, niszczenie rzeczy osobistych, czyjejś własności itp.

ZANIEDBANIE

Niezapewnianie jedzenia, odpowiedniego ubioru, przyborów szkolnych, opieki medycznej, pozostawianie bez opieki osoby, która jej wymaga (np. dzieci, osób starszych, chorych, osób z niepełnosprawnościami).

Jak mówi prof. Mellibruda zachowanie sprawców miewa różną "temperaturę", tak więc przemoc może być "gorąca" lub "chłodna". U podstaw gorącej przemocy znajduje się furia, czyli dynamiczne i naładowane gniewem zjawisko pęknięcia tamy emocjonalnej, uruchamiające agresywne zachowanie. Furia jest wybuchem skumulowanych i niemożliwych do powstrzymania uczuć złości lub wściekłości. Doświadczanie furii uruchamiającej akt przemocy miewa czasem charakter ekstatyczny i sprawcy "upajają się" stanem zmienionej świadomości, który temu towarzyszy. Najczęściej rozładowuje się w aktach bezpośredniej agresji fizycznej i psychicznej. Towarzyszy jej pragnienie

wywołania cierpienia i spowodowania jakichś szkód u drugiej osoby.

Przemoc chłodna wydaje się znacznie spokojniejsza, choć czasem spokój skrywa silne emocje, skutecznie tłumione i kontrolowane. Sprawca realizuje specyficzny scenariusz zapisany w jego umyśle, a czasem również w obyczajach i środowiskowej kulturze. Zmierząc do jakiegoś celu, jest gotowy do szkodliwego wtargnięcia na wewnętrzne terytorium psychiczne swego dziecka lub współmałżonka. Znajduje dla tego usprawiedliwienie nawet wtedy, gdy staje się świadomy cierpienia, które spowodował. Przemoc chłodna bywa oddziaływaniem zmierzającym nieraz do wzniosłych celów, które zdaniem sprawcy uzasadniają bolesne dla bliskiej osoby środki.

U podstaw gorącej przemocy znajdują się negatywne i intensywne przeżycia związane z frustracją, z zablokowaniem jakiś dążeń, z niespełnianiem pragnień i oczekiwań. Pojawia się agresywna reakcja na stres, która nie zostaje powstrzymana i jest skierowana przeciw członkowi rodziny. Istotnym czynnikiem może okazać się przekonanie sprawcy o niezdolności ofiary do obrony i poczucie własnej bezkarności. Słabość ofiary wynika z przewagi fizycznej sprawcy lub z okoliczności, w których sprawca uzyskuje władzę psychiczną. Towarzyszy mu wtedy poczucie, że "że może sobie na wiele pozwolić".

Jednym ze szczególnie ważnych źródeł stresu sprawcy, który może uruchomić przemoc, jest jego skrywane i dotkliwe poczucie niemocy, impotencji fizycznej lub psychicznej, które stara się zagłuszyć lub zanegować poprzez akty przemocy (Lipowska-Teutsch, 1997). Sprawcy często nie podejmują próby kontrolowania swego gniewu lub z premedytacją go potęgują. Czasem podejmowane są próby kontroli, ale okazują się nieskuteczne na skutek zawężenia lub zniekształcenia świadomości w trakcie rozwijającej się reakcji emocjonalnej oraz braku umiejętności samokontroli. Istotną rolę może też odgrywać biologicznie zdeterminowana gwałtowność i intensywność reagowania emocjonalnego, które wymyka się spod kontroli. Czynniki biologiczne wpływające na dynamikę agresywnego zachowania jednak nie usprawiedliwiają sprawców i nie zdejmują z nich odpowiedzialności za krzywdzenie innych.

W dużej liczbie przypadków przemoc jest związana z nietrzeźwością sprawców, ale

alkohol nie powinien być obarczony bezpośrednią i wyłączną odpowiedzialnością za przemoc. Osłabia racjonalną kontrolę nad zachowaniem i nasila gotowość do reagowania złością oraz przyczynia się do zwiększenia ilości niepowodzeń życiowych stanowiących źródła stresu i frustracji. Uzależnienie od alkoholu nie zwalnia jednak z odpowiedzialności za przemoc.

Sprawca „gorącej przemocy” przeżywa czasem chwile poczucia winy i może angażować się w doraźne próby naprawiania szkód. Jednak przemoc domowa bardzo rzadko jest jednorazowym wydarzeniem i sprawcy wielokrotnie powtarzają akty przemocy. W wielu przypadkach możemy rozpoznawać zjawisko trwałej utraty kontroli osobistej nad własnymi zachowaniami agresywnymi, które przypominają zachowania nałogowe. Nie oznacza to jednak, że człowiek, który "nałogowo" dokonuje aktów przemocy powinien być uznany za osobę chorą i niewinną.

Coraz częściej podejmowane są takie próby oddziaływania na sprawców, które zmierzają do nauczenia ich samokontroli i wyzwolenia ich spod wpływu nałogowej agresywności. Przypominają one trochę terapię osób uzależnionych i mają na celu zapobieganie nawrotom agresji (Browne i Herbert, 1998).

Sprawca „chłodnej przemocy” na ogół nie uświadamia sobie, że dokonuje aktów przemocy, ponieważ znajduje uzasadnienie nawet dla wyraźnego okrucieństwa. W przypadku przemocy wobec dzieci chłodna przemoc przybiera często formę tzw. "surowych i konsekwentnych" metod wychowawczych lub "sprawiedliwego karania". Czasem krzywdzenie dzieci dokonuje się w trakcie prób kształtowania u nich pożądanых cech charakteru, a czasem jest tylko rezultatem mechanicznego powtarzania metod wychowawczych, których rodzice doświadczali w dzieciństwie na własnej skórze, gdy sami byli ofiarami przemocy wychowawczej.

Stosowanie chłodnej przemocy bywa wspierane przez ideologie autorytarnego wychowania, stosownie do której dzieci i słabsi mają mniej praw, dorośli i silniejsi mogą ich prawa naruszać, gdy zmierzają do słusznych celów, a gdy napotykają na opór powinni go przełamywać i stosować odpowiednie kary. Sprawcy na ogół starają się znajdować poznawcze uzasadnienie dla aktów przemocy. Szczególnie dotyczy to negowania osobistej odpowiedzialności za dostrzegane szkody lub obciążania

odpowiedzialnością ofiary. Usprawiedliwianie przemocy czasem polega na uprzedmiotowieniu lub negowaniu wartości ofiary jako istoty ludzkiej, lub wpojeniu jej przekonania, że cierpienie i poniżenie zadawane było dla jej dobra.

Postępowanie sprawców bywa wspierane przez czynniki kulturowe. Przez wieki przemoc w stosunku do kobiet i dzieci była akceptowana nie tylko obyczajowo, ale i prawnie. Warto w tym miejscu przypomnieć, że sprawcami przemocy bywają również kobiety maltretujące swoich mężów (choć zdarza się to znacznie rzadziej niż odwrotnie) oraz swoje dzieci, co zdarza się częściej, niż maltretowanie dzieci przez ojców.

Wpływ przemocy domowej na zdrowie psychiczne dzieci

Dzieci wzrastające wśród przemocy w domu są często jej ofiarami, gdyż doświadczają przemocy nie tylko wtedy, gdy są bezpośrednio maltretowane lub drastycznie zaniedbywane przez rodziców lub opiekunów (Mellibruda, 1998). Cierpią i są krzywdzone także wtedy, gdy tylko są świadkami przemocy dorosłych. Pierwszą przyczyną, wymienianą przez wiele maltretowanych kobiet jako powód ucieczki z domu, jest fakt, że sprawca atakował również dzieci. Ofiary wyrażają wiele obaw co do wpływu, jaki przemoc małżeńska wyrzeć może na dziecko. Krzywdzenie dzieci przez dorosłych sprawców przemocy można podzielić na cztery kategorie działań:

1. Celowe wyrządzanie im krzywdy fizycznej, traktowane jako sposób grożenia ofierze i kontrolowania jej.
2. Mimowolne wyrządzanie im krzywdy fizycznej w czasie ataku na partnerkę, kiedy dziecko przypadkowo podejrze pod rękę lub kiedy próbuje interweniować.
3. Stwarzanie środowiska, w którym dzieci są świadkami samej przemocy lub jej skutków - z badań wynika, że oglądanie przemocy domowej ma taki sam wpływ na dzieci, jak fizyczne i seksualne maltretowanie.

4. Wykorzystywanie dzieci, by w wymuszony sposób kontrolować maltretowaną partnerkę albo podczas trwania związku albo po separacji, wyłącznie z chęci utrzymania kontroli, bez żadnych względów na krzywdę wyrządzaną dzieciom.

Przemoc domowa dorosłych może wyrządzić dziecku bardzo poważne szkody fizyczne, emocjonalne i poznawcze (Pośpiszyl, 1994). Skutki przemocy domowej są krótkoterminowe i długotrwałe, zależą od wieku i stadium rozwojowego dziecka.

W okresie niemowlęstwa najistotniejszą sprawą jest rozwój więzi emocjonalnych z otoczeniem. Możliwość tworzenia takich więzi jest fundamentem zdrowego rozwoju. Sprawca może bezpośrednio ingerować w opiekę sprawowaną przez ofiarę nad dzieckiem. Przemoc może uniemożliwić dziecku więź z obojgiem rodziców. Skutkiem tego będą trudności w nawiązywaniu późniejszych związków oraz zablokowanie rozwoju właściwych dla wieku zdolności i umiejętności.

Jednym z podstawowych zadań rozwojowych u dzieci w wieku od 5 do 10 lat jest rozwój rozumienia ról społecznych i rodzinnych oraz rozwój poznawczy. Stosowana przez sprawcę przemoc i narzucony wzorzec kontroli hamują lub zaburza osiągnięcie tych celów. Tworzy się zaburzona wizja modelu życia rodzinnego oraz pełnienia ról kobiecych i męskich. Dziecko może mieć kłopoty z opanowaniem podstawowych wiadomości w szkole z powodu trapiących je lęków o to, co się dzieje w domu.

Podstawowym zadaniem rozwojowym u nastolatków jest rozwój poczucia odrębności i tożsamości. Nastolatki częściowo odsuwają się od rodziców i nawiązują związki z rówieśnikami. To, czego nauczyły się ze związków rodzinnych, odtwarzane jest w związkach z rówieśnikami. Gdy borykają się np. z problemem maltretowania matki, nie mają żadnego pozytywnego modelu dla wyrobienia w sobie umiejętności niezbędnych dla opanowania zasad wzajemności w zdrowym dorosłym związku (np. umiejętności słuchania, wspierania, nie-siłowego rozwiązywania problemów, kompromisu). Czasami nastolatek utożsamia się ze sprawcą, traktując go jako prawdziwie silną osobę, co może prowadzić do naśladowania jego postępowania.

Negatywne skutki uszkodzenia procesu rozwojowego dziecka zaobserwować można

natychmiast w postaci różnych objawów psychicznych i fizycznych takich jak: lęk, zaburzenia łaknienia i snu, zaburzenia związane z nastrojem (np. depresja i nadmierna potrzeba uczuć), nadmiernie akcentowane posłuszeństwo lub zamknięcie w sobie, agresywne zachowania (np. destrukcyjne napady furii), odizolowywanie się i unikanie (tworzenie sugestywnych fantazji obrazujących nierzeczywiste życie rodzinne), skargi somatyczne, obgryzanie palców, niepokój, drżenie, jękanie, problemy w szkole, myśli samobójcze itd.

Doświadczenie przemocy domowej w dzieciństwie powoduje również zmiany w postrzeganiu i umiejętnościach rozwiązywania problemów, takie jak błędne postrzeganie siebie jako przyczyny przemocy sprawcy wobec matki lub używanie zachowań pasywnych (np. zamykanie się w sobie, uległość) albo agresywnych (np. ataki werbalne i/lub fizyczne) zamiast konstruktywnych umiejętności rozwiązywania problemów.

Są również skutki długotrwałe, przejawiające się w życiu dorosłym. Ponieważ ważne cele rozwojowe zostały zaburzone, spowodowane tym ubytki przenoszone są w dorosłość. Dzieci mogą nigdy nie nadrobić pewnych zaległości w nauce lub umiejętnościach kształtowania stosunków międzyludzkich. Ubytki te wpłyną na ich zdolność utrzymania pracy i podtrzymywania związków. Szczególnie negatywne skutki odczuwają dzieci płci męskiej i one też zagrożone są tym, że w dorosłych związkach intymnych maltretować będą swoje partnerki. Zdarza się, że dzieci te nie czekają z użyciem przemocy na wkroczenie w wiek dorosły (np. stosując ją wobec ofiary, wobec sprawcy, swoich rówieśników lub innych osób dorosłych).

Jednakże wiele dzieci nie doznaje nieodwracalnych szkód z doświadczenia przemocy domowej w swojej rodzinie. Troskliwy i wspierający opiekun może osłabić negatywny wpływ tych doświadczeń na dziecko. Gdy dzieci mają zapewnione bezpieczeństwo, mogą powrócić do normalnych zadań rozwojowych.

Najskuteczniejszym sposobem zapewnienia ochrony dziecku może być zapewnienie ochrony dorosłej ofierze i powstrzymanie przemocy domowej. W wielu przypadkach niezbędna jest także specjalistyczna pomoc psychologiczna.

W sytuacji, gdy podejrzewasz, że w jakiejś rodzinie dochodzi do przemocy, ale nie dochodzi do niej „tu i teraz”, a więc nie jesteś bezpośrednim świadkiem przemocy, możesz:

- Porozmawiać z osobą, która może doznawać przemocy, np. możesz powiedzieć jej, że niepokoisz się sytuacją w jej rodzinie, jej bezpieczeństwem;
- Poinformować przedstawiciela instytucji zajmującym się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie (Policji – telefon do dzielnicowego, Ośrodka Pomocy społecznej, Wydziału Rodzinnego i Nieletnich Sądu Rejonowego oraz organizacji pozarządowych). Możesz też zadzwonić na infolinię Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” – 800 120 002

Jeśli w rodzinie jest dziecko możesz poinformować również szkołę, przedszkole, do którego uczęszcza.

W kontakcie z osobą doznającą przemocy warto powiedzieć, że:

- Naturalne jest to, że się boi;
- Przemoc sama nie zniknie, stąd niezbędne jest podejmowanie działań na rzecz jej zatrzymania;
- Osoba doznająca przemocy nie jest winna, że w jej rodzinie dochodzi do przemocy;
- Nic nie usprawiedliwia stosowania przemocy – za jej stosowanie odpowiedzialna jest tylko i wyłącznie osoba, która ją stosuje
- Przemoc występuje w wielu rodzinach;
- Osoba krzywdzona ma prawo szukać pomocy i korzystać z niej, dbać o bezpieczeństwo swoje i bliskich sobie osób;
- Są miejsca w których może szukać pomocy, m.in. psychologicznej, prawnej, socjalnej.

Osoby dorosłe, które podejrzewają, że dziecko jest krzywdzone, często doświadczają wielu wątpliwości. Obawiają się „mieszania w nie swoje sprawy”, a także ściągnięcia na siebie gniewu sprawcy. Boją się popełnienia pomyłki i rzucenia niesłusznego podejrzenia na opiekunów dziecka.

Jak rozmawiać z dzieckiem krzywdzonym?

Należy przede wszystkim pamiętać jaki jest cel takiej rozmowy, pierwszym krokiem jest zebranie informacji o trudnych dla dziecka wydarzeniach, czyli rozpoznanie krzywdzenia. Drugim jest udzielenie dziecku wsparcia, zapewnienie, że nie pozostanie samo w trudnej sytuacji, oraz, że nie jest winne temu co się dzieje. Dzieci krzywdzone mogą przypisywać sobie winę, żyć w poczuciu wstydu, zwłaszcza jeśli chodzi o przemoc na tle seksualnym.

Dla dziecka najbardziej niszcząca jest przemoc ze strony rodziców. Jest z nimi najbardziej związane i jest od nich całkowicie zależne emocjonalnie i materialnie. Dziecko cierpi i jednocześnie kocha sprawcę. Osoba interweniująca nie może kwestionować tych uczuć. Należy zadbać o ciche bezpieczne miejsce na rozmowę, o spotkanie sam na sam. Zapewnić dyskrecję poprzez słowa:” ta rozmowa zostanie między nami, nikt niepowołany nie dowie się o tej rozmowie, np. „kolega” .

Należy zapytać dziecko:

- „Co się dzieje? Widzę, że jesteś smutny, zamyślony”,

- „Co się dzieje? niepokoję się o Ciebie”

Jeśli nasze obawy potwierdzą się i dziecko powie nam, że doświadcza jakiegokolwiek formy przemocy koniecznie trzeba przekazać sprawę w ręce specjalistów, aby zapewnić dziecku profesjonalne wsparcie.

Przemoc w rodzinie powoduje destabilizację rodziny i nawet wówczas, kiedy kierowana jest na jednego z jej członków, wywiera destrukcyjny wpływ na cały układ. Ma zdecydowanie negatywny wpływ na kształtowanie osobowości dzieci (powielanie agresywnych zachowań). Występuje we wszystkich krajach europejskich, Polska nie jest dotknięta tym zjawiskiem bardziej niż inne kraje o podobnym profilu kulturowym.

Beata Kasprzak - psycholog